
 aula Joaquim Molas

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Principis fundadors per a una crítica egoista

transcripció de la ponència de Francesco Ardolino

5 de maig de 2017

Biblioteca Museu Víctor Balaguer

Vilanova i la Geltrú

Moltes gràcies.

Ara tinc un problema: he passat tota la setmana i, sobretot, el darrer viatge en tren pensant «no faràs polèmica, no faràs polèmica, no faràs polèmica», aquest era el meu principi, i ara el gran problema és que estic d'acord amb tot el que s'ha dit abans. Però voldria afegir codes musicals al que els altres han dit, i em sap molt de greu perquè no ho puc fer: per una vegada a la meua vida, tinc tota una intervenció escrita, ordenada, feta bé, començada des del començament finals al final. És clar, quan l'Oriol Izquierdo, en començar, ha tret el problema de la crítica en positiu i del judici de valor, jo penso en el que fem nosaltres a *Caràcters* cada cop que encarreguem una ressenya. Quan sento parlar del problema dels premis literaris penso que caldria, potser, capgirar la qüestió: no pensar tant en els premis, sinó treure'ls la importància que tenen. El problema no és amagar o fer fora els premis, sinó, senzillament, tractar-los com el que són: no són uns judicis de valor que han pogut passar per un filtre com potser podia ser en els premis els anys 60 o en el passat —que potser també és un passat mític—.

També voldria dir moltes coses sobre la literatura teatral, perquè sento aquest discurs, que comparteixo, aplicat al camp català, com una història, com un model completament a part, i sempre penso: a Itàlia vam tenir sis Nobels durant el segle XX, i d'aquests sis Nobels dos són poetes, una és una narradora, un és Carducci —no se sap què era— i dos són dramaturgs. Jo noto que aquí hi ha una distinció respecte la qüestió teatral. Bé, això només per dir-vos que m'ha interessat tot el que he sentit fins ara, i no cito la Simona perquè està massa a prop de mi, tant per la proximitat física com per la proximitat metodològica.

Abans de matar directament aquesta expectativa, començo directament, i vaig ràpid; el meu primer preàmbul per introduir la qüestió és aquest: totes les presentacions que faré aquí, totes les reflexions, passen per una dialèctica, i és la dialèctica visible-invisible. Em desfaig de tots els altres aspectes que no serveixen per al meu discurs: en primer lloc, de l'oposició normalitat-anormalitat, o bé de la perspectiva escatològica, que és la que utilitza la fórmula «la crítica hauria de ser...».

La primer fal·làcia, la de normalitat-anormalitat, remet a un problema social que existeix, hi estic d'acord, però que condiciona l'anàlisi a factors que s'escapen de les mans dels ploramiques que les presenten. La segona, en canvi, «la crítica hauria de ser...», es configura com l'*apodosi* d'un període *apotègmic* que, en cas d'afllorar a la superfície, mostraria una *protasi*, com ara si la cultura catalana fos madura, insuportable tant per l'arrogància com insostenible pel tracte infantiloide que es dona a l'objecte; la literatura catalana relegada a representar el fil tòtil que cal mirar amb una mica de pena dins de la gran família de les lletres occidentals. I que consti que jo també vaig intervenir, en alguna ocasió, en el debat amb programes apocalíptics que remetien a idees semblants. Però ara no tinc la intenció de fer cap palinòdia, sinó un pas endavant, i m'adono que el terreny que hi ha sobre la parella visible-invisible és verge, profitós i, a més a més, extensible al doble adjectiu amb què aquí etiquetem de manera implícita el substantiu «crítica», és a dir, literària i catalana.

En lloc de queixar-nos per l'absència d'una posada al dia d'uns estudis universitaris marcats per l'epigonisme, o entonar el cant del cigne de la Filologia Catalana, preguntem-nos si, de forma subterrània, alguna cosa no s'ha mogut, ja, a casa nostra. Hi ha corrents metodològics o epistemològics que han anat adquirint, per exemple, pes acadèmic; no m'interessa que ens agradin o no ens agradin, m'interessa, només, que hi siguin, que siguin reals. Per exemple, la crítica feminista, *lato sensu*, és potser la tendència que millor s'ha imposat o ha sabut imposar-se en les últimes dècades; consolidacions de centres *ad hoc* a les nostres universitats; capacitat per ampliar les recerques per abraçar o incorporar aspectes diferents; la creació de revistes científiques; les ramificacions, actualitzacions o expansions ideològiques —pensem, només, en les teories Queer o les de les emocions—, que les estudioses han sabut protagonitzar, per no parlar de la paciència que han demostrat davant un cert troglodotisme acadèmic. Les han convertides en un dels referents culturals més dinàmics, avui en dia, en terres catalanes. Però repeteixo: això no vol ser un elogi.

En canvi, hi ha altres debats que, tot i haver-se desenvolupat durant anys en molts països europeus, no han fet cap a la societat literària nostrada, com ara la polèmica sobre el Nou Realisme, com si aquestes aportacions s'haguessin de limitar al camp filosòfic, o a les derives polítiques de la *post route*, amb una mirada exclusiva a les pertorbacions mentals del darrer president dels Estats Units.

D'acord. Però, i si parléssim específicament de mètodes crítics amb itineraris ja consolidats? Llavors entrariem en la retòrica de l'*ubi sunt*: on és la crítica semiòtica?, on és el deconstruccionisme? De veritat no hi són o, més senzillament, no els sabem veure? I com es calcula la presumpta marginalitat dels Estudis de Catalanística que es fan, per exemple, a la Universitat de València, si doblen per nombre d'estudiants qualsevol grau de Filologia Catalana de qualsevol universitat del Principat? I això no va contra ningú; és, senzillament, veure un estat de la qüestió tal com és. Ara tornaré a la dialèctica visible-invisible; només necessitava fer una mirada desordenada cap al passat més recent; i aquí em preguntava — parlo amb un imperfecte perquè amb la intervenció de la Maria Dacsa puc saltar una bona part de tot això—, volia traçar unes primeres línies cronològiques, i les feia coincidir, més o menys, amb la dècada dels 80. Com a excusa, i valgui només com a excusa, com a punt de partida, feia servir el llibre del 1979 de Patrícia Garbancho *Cultura rima amb confitura*; a partir d'aquí intentava una petita ressenya raonada de molts dels debats sobre crítica que s'havien fet a partir de la història crítica de la literatura catalana avui, del quadrumvirat en discòrdia Llovet-Broc-Castellanos-Serrano, fins al Joan Orja, al *Fahrenheit 212*, de 1989, és a dir, de deu anys després, i després tocava gravar en vídeo tots els focs artificials que esclaten cada cop que la literatura catalana és convidada a una Fira Internacional a partir del nou mil lenni.

I, repeteixo, parlo amb aquest to, però és realitat: hi ha intervencions, hi ha debats, hi ha expressions interessants al darrere de tot això. Potser hi ha un problema a partir del qual caldria tocar aquesta qüestió, i és delegació entre crítica literària *stricto sensu*, per un costat, i crítica de la cultura i de la ideologia, per l'altre; fins a quin punt coincideixen, fins a quin punt podem separar-les. Ara em quedo, només, amb un petit fragment d'un text de Manel Ollé: «La invenció de la tradició literària», dins d'un llibre fet per la UOC, amb una intenció essencialment didàctica; malgrat això, la intervenció de Manel Ollé és molt interessant: fa el *cahier de doléances* que tots han fet, però ell ho fa d'una manera censada i detallada, i també marca unes prioritats. Diu Manel Ollé: «un dels aspectes que defineixen la feblesa intel·lectual de la literatura catalana de les darreres dècades del segle XX, i la incapacitat de generar

dinàmiques canonitzadores amb capacitat de suscitar consens es troba en l'essència d'una interlocució crítica prestigiosa, consolidada plural i amb capacitat de projecció social». Les repeticions d'Ollé, «incapacitat», «capacitat», «capacitat», assumeixen la forma inquietant d'un lapsus freudià; el que ressalten és la sensació generalitzada d'una condició inadequada —i jo afegiria: en part adquirida, en part congènita—.

També és emblemàtic, en el mateix sentit, el repàs substancials que fa Mercè Picornell amb el seu article «Miralls o miratges? Discursos (meta)crítics en la literatura catalana dels darrers trenta anys», en un volum de *La literatura catalana a la cruïlla* que estudia els casos del 1975 al 2008. El títol de la intervenció de Mercè Picornell, «discursos (meta)crítics», em permet avançar una hipòtesi preliminar: potser l'única manera per sortir de la metacrítica és bastir unes lectures operatives dels espais buits, i dur a terme una perspectiva ideològica i històrica alhora. Mantinc, llavors, com a presents, però com a observacions secundàries, tots els greuges que caracteritzen la situació actual més candent, i que tots aquests estudiosos que he dit ara, més vint o trenta més, han repetit, però crec que és el cas de deixar que els morts enterrin els seus morts (Mateu 8, 22), i nosaltres evitem de cremar-nos sota el raig del sol negre de la malenconia. Amb la qual cosa hem d'acceptar de bell nou que hi ha una manca historiogràfica que toca, ara mateix, el període que anem examinant. L'única obra que s'hi ha encarat sistemàticament ha estat el sisè volum del *Panorama crític de la literatura catalana*, a cura d'Enric Bou, i tanmateix ho ha fet amb una certa descompensació metodològica que afavoreix, un cop més, la producció literària feta durant el franquisme respecte a la que es troba més propera a nosaltres. Evidentment esperem amb emoció —no és irònic— els toms corresponents a la nova i *flamboyante* *Història de la literatura catalana*, però ja sabem que es tracta d'un model ja conegut; utilíssim, això sí, però que ja no podrà ocupar la posició centrípeta que tenia en el passat.

I llavors, què? Quatre propostes operatives; la primera proposta ja la vaig aplicar en un article de fa un parell d'anys a *Els Marges*; repetiré, només, el nucli essencial: cal obrir la visió historiogràfica tradicional a altres focalitzacions, i repeteixo, no perdre-la, cal mantenir el model, però ara ha d'anar acompanyat d'unes altres fórmules, d'entre les quals la més urgent em sembla la preparació de la història de les obres de la literatura catalana. Més enllà de qualsevol consideració afegida, això seria per omplir, com a mínim parcialment, aquell cràter que una al·lèrgia voluntària prolongada cap a l'anàlisi del text ha provocat en la crítica catalana més acadèmica. La meua proposta no ve del no-res, tinc un exemple concret, que és

la *Història de la literatura italiana*, coordinada per Alberto Asor Rosa, on, al llarg dels volums fets de manera tradicional, al llarg d'altres estudis sobre la realització, la producció i la lectura, dedica uns quants volums a reconstruir una història feta només per obres, on tots els crítics mantenen un esquema semblant: una introducció històrica de l'obra, no de l'autor; una lectura interna de l'obra —cada crític fa servir el seu model— i la part de la recepció, que canvia, evidentment, en funció de si és prosa, poesia o teatre. Tots tenen la mateixa fórmula, i tots ocupen uns espais que van de vint a seixanta pàgines. I en general cap autor no repeteix; bé, de Dante hi ha dues obres, però són casos extremadament excepcionals.

Segona proposta, una altra vegada amb la mirada apuntant a Itàlia: en un llibret italià de 1982 intitulat *Il testo moltiplicato*, cinc estudiosos articulaven les pròpies lectures sobre el mateix conte del *Decameró* a partir de mètodes de les diferents escoles crítiques a les quals pertanyien. Potser de tant en tant aplicaven les normes del model escollit d'una manera massa rígida però, lògicament, el resultat era satisfactori. Les cinc visions, en separar-se, gairebé mai no s'oposaven, sinó que remarcaven els elements peculiars i fundacionals de cadascuna d'elles. Pregunto: no seria interessant triar un text qualsevol de la producció literària catalana del segle XX, convocar cinc crítics diferents i demanar-los que apliquin els seus diversos sistemes? Conec la objecció, però em sembla estúpida. L'única possibilitat de saber si aquests estudiosos existeixen i si són solvents és posar-los a prova. I així també farem un pas endavant respecte la dialèctica inicial —que vosaltres heu oblidat però jo no: visibilitat-invisibilitat—, perquè això ja ens faria passar performativament de la invisibilitat a la visibilitat.

Tercer, i aquí m'apropro a alguna cosa que ja ha dit la Simona: agafar una antologia d'un poeta català viu i de renom, o el text d'un poeta occidental canonitzat i que tingui traducció al català. Agafem el primer cas: m'inclino per en Joan Margarit en català, entre d'altres, i a l'edició de Sam Abrams, *La poesia amorosa*, pròleg de vint-i-dues pàgines. En castellà trobo una edició bilingüe de José Luis Morante; la introducció va de la pàgina 15 a la 101, i la segueix una nota a l'edició i una bibliografia de set pàgines. I jo penso que alguna cosa no funciona. Ara passem a la versió —magnífica, per cert— que es fa dels *Cants pisans* d'Ezra Pound: hi ha un pròleg de cinc pàgines. Al costat hi poso una bella versió que tinc a casa —evito, ara, les edicions espanyoles perquè si no ens entristim i no anem endavant—: la introducció italiana va de la pàgina 7 a la 27. I algú em podria retreure que les notes de Parcerisas al text ocupen 41 pàgines; però les notes italianes n'omplen 85. Walt Whitman, *Fulles d'herba*: l'edició no reproduïx ni els pròlegs de l'autor; el torsimany, Jaume Pons Alorda, només hi posa una

portadella de dues pàgines, cap comentari, cap nota. Un altre cop, la versió és encomiable; l'operació editorial ho és molt menys. Corol l'ari: per què he de comprar la traducció catalana si una en castellà, o en italià en el meu cas, em dóna totes les coordenades que necessito? Per orgull patri. No somio uns llibres catalans que estiguin a punt d'esclatar perquè s'han farcit de comentaris, sinó un volum que tingui les mateixes condicions que la resta de les edicions que jo pugui tenir a l'abast. És el mínim que necessito per constituir la relació entre obres, lectors i crítics, i també té a veure amb el punt número quatre.

En el moment que apropo al lector català un text crític estranger, hauré de fer el mateix; podem queixar-nos perquè els nostres estudiants més avançats encara escriuen Bakhtin amb jota, però —la pregunta és retòrica— potser tenen a l'abast altres traduccions amb paratextos que els introdueixin a l'estudi del teòric rus, i que, encara més, els facin dialogar, també, amb la tradició catalana? Està molt bé fer traduccions, traduccions, traduccions, però hem de veure com surten aquestes traduccions. Fa uns quants anys, en una reunió de traductors de Carme Riera, vaig dir que calia acabar amb la idea del traductor militant, que és aquell que, desesperadament, va a totes les editorials —italianes en el meu cas— dient: «per què no traduïm això?», «em deixeu traduir això?». Cal professionalitzar-lo d'una altra manera, o donar-li un impuls diferent; cal, d'alguna manera, que això passi de la invisibilitat que produeix un text traduït com aquests; jo mateix, quants textos vaig traduir, i així vaig cremar dins de la tradició italiana, perquè no es tornaran a traduir? Sabent, des del començament, que ho feia oferint-los a editorials molt menors, però jo pensava que, com a mínim, el meu era un esforç positiu; ara no n'estic gens convençut, i que tot això, en realitat, és un esforç que pesa, després, per poder recuperar determinades obres. Excepció amb Cabré que, per una raó com aquesta, es va traduir el mateix llibre dues vegades a l'italià —una traducció és meva, l'altra de la meva dona—, però això ja forma un capítol a part, i un problema familiar, com podeu entendre.

El punt número tres és per una pràctica impura; cito un model que condicionaria tota la resta del meu discurs, i es tracta de l'intent d'una teoria freudiana de la literatura que Francesco Orlando va plantejar entre els anys 70 i 80. El que m'interessa és aplicar alguns conceptes que aquest crític havia fet en aquests anys, i que crec que serveixen molt per tocar els punts més actuals de la qüestió de la crítica literària. Faig servir amb ell la mateixa ortodòxia infidel que faig servir respecte Freud; col·loco els historiadors de literatura dins de quatre categories ideològiques: a les dues extremitats hi ha els que creuen que l'especialització és un bé

necessari, i els que creuen que és un mal no necessari. Els primers, el bé necessari, són els que insisteixen que hi ha un paradís terrenal i que coincideix amb una facultat que s'anomena Filologia; són impermeables al desplaçament semàntic del mot al llarg dels anys, i el tradueixen literalment a altres llengües com si a per tot arreu significués la mateixa cosa. Dins el seu feu erigeixen barricades de valors humanístics a còpia d'edicions crítiques i grans ventallades històriques; mentrestant perden progressivament estudiants, mentre que malden per explicar-se fins i tot els autors més contemporanis.

De l'altre costat, els qui pensen que l'especialització és un mal no necessari, hi ha qui, conscient d'aquest defecte i conscient dels propis límits, es llança dins l'oceà immens de la literatura universal de qualsevol època, amb un salvavides divulgatiu vàlid per a qualsevol situació. Aquest individu està segur que hermenèutica no vol dir res més que interpretació, i que intertextualitat vol dir que tota aproximació més o menys crítica és bona, i que epifania o entropia són mots útils per introduir alguna citació brillant saltant de Borges a Derrida, de Goethe a Vila-matas —no suportó Vila-matas, però això és una cosa meva—. Enmig, tanmateix, hi ha dos grups més interessants: aquells qui veuen l'especialització com un bé no necessari i els qui la veuen com un mal necessari. Primer, el bé no necessari, amb coherència, parcel·len i multipliquen, reguen els seus hortets quadriculats on cada costat marca una frontera: període històric —com més reduït, millor—, llengua, zona geogràfica, subgènere literari, i sempre estan disposats a fer el salt en el territori del veí per instal·lar-s'hi amb una operació, a vegades sí i a vegades no, arlequinesca. I finalment vénen els que entenen que la literatura és una fórmula comunicativa que s'acreu a través d'exportacions foranes. Aquest crític literari del que parlo és qui sap que ja no ho sap tot, i ha d'acceptar que no podrà estendre els seus dominis magistralment a altres especialitats; per això l'aplaudirem cada cop que aconseguirà reconduir les feines d'altres camps als seus objectes d'estudi.

Més enllà de l'ontologisme aristocràtic, més enllà del mestissatge barroer, jo opto per la impuresa racial de la crítica literària catalana, i si no ens agrada la fórmula sempre podem recórrer a Wittgenstein, i és una citació extreta de les investigacions filosòfiques: «no és pas un joc quan hi ha una vaguetat en les regles, però no és un joc llavors, potser en diràs joc, però en tot cas no és pas un joc perfecte, és a dir, llavors és impur; ara m'interesso per allò que aquí fou contaminat». Fins aquí el que he dit jo. Afegeix Wittgenstein: «però vull dir, l'interpretem malament, el paper que l'ideal té en la nostra forma d'expressió, és a dir, també nosaltres en diríem un joc si no fos que estem enlluernats per l'ideal, i d'aquí que no vegem clarament

l'aplicació real de la paraula "joc"». Tinc cinc pàgines més, però em sembla que aquesta és una conclusió brillant.

Moltes gràcies.